

فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی
دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

سال دهم، شماره ۲۹ (پاییز ۱۴۰۰) صص ۵۶-۲۹

سنجش تهدیدات آینده احتمالی علیه جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: گروه‌های تروریستی تکفیری داعش)

● دکتر شهرام نوروزانی ●

دکترای علوم دفاعی راهبردی و استاد دانشگاه و پژوهشگاه مطالعات و تحقیقات راهبردی دفاع ملی

● دکتر رضا شاملو ●

دکترای مدیریت راهبردی نظامی، دانشگاه و پژوهشگاه مطالعات و تحقیقات راهبردی دفاع ملی
(نویسنده مسئول)

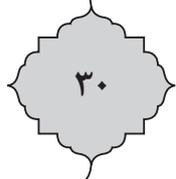
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۳۰

چکیده

ظهور به یکباره داعش در سال ۲۰۱۴ م (تابستان سال ۱۳۹۳ ه. ش)، در کشور عراق و تشکیل دولت خود خوانده، جهان اسلام و جمهوری اسلامی ایران را با رویکردی جدیدی از تهدیدات و واقعیات تفکر سلفی - تکفیری مواجه ساخته و در معرض تهدیدات دفاعی امنیتی گوناگونی قرار داد. نوع این تحقیق، کاربردی و با هدف سنجش تهدیدات آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران به روش کیفی به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که نظر به عرصه‌ها، ویژگی، مکان و زمان تهدید، باز احیاء و تغییرات در گروه‌های تروریستی تکفیری، تهدیدات احتمالی این گروه‌ها علیه ج.ا.ایران در آینده چگونه خواهد بود؟ شیوه گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز، کتابخانه‌ای و اسنادی و میدانی است؛ در همین رابطه پرسش‌نامه‌های مربوطه طراحی گردیده و بین جامعه آماری ۳۰ نفری به صورت تمام شمار توزیع و با استفاده روش‌های تجزیه و تحلیل آمار توصیفی و استنباطی به جمع‌بندی و ارزیابی سؤال‌های تحقیق پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که فعالیت‌های گروه‌های تروریستی تکفیری به عنوان یک تهدید در حوزه دفاعی امنیتی ج.ا.ایران کماکان ادامه‌دار بوده و امکان به کارگیری مجدد ظرفیت‌های آنان علیه جمهوری اسلامی ایران و به چالش کشیدن امنیت ملی آن در محیط پیرامونی فراهم است. تهدیدکننده خطرات بیشتری برای منافع مهم و حاشیه‌ای جمهوری اسلامی ایران داشته و تعداد بازیگران حامی گروه‌های تروریستی تکفیری نیز زیاد و فرآیند شکل‌گیری و تکوین این تهدیدات به صورت قابل پیش‌بینی و تدریجی است. این گروه در خصوص اهداف و اصول اتفاق نظر دارند و در عمل دشمن ج.ا.ایران می‌باشند.

کلید واژگان: تهدید، سنجش تهدیدات، گروه‌های تروریستی - تکفیری، جمهوری اسلامی ایران

مقدمه و بیان مسئله

با ظهور اسلام در سرزمین عربستان، تغییرات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی فراوانی پدید آمد و این دین بزرگ توانست در مدت کمی راه رستگاری را به انسان‌ها نشان داده و پایه‌گذار تمدن عظیم جهانی گردد. تاریخ نشان داده است این تمدن در معرض فراز و فرودهای مختلف، آسیب‌ها و شکاف‌های جدی بوده است که وجود اندیشه‌های افراط و تکفیر در جهان اسلام و جریان سلفی‌گری، یکی از شکاف‌هایی است که مورد بهره‌برداری قدرت‌های سلطه قرار گرفته است. با گسترش بیداری اسلامی در کشورهای عربی، غرب با طراحی و برنامه‌ریزی برای انحراف آن، تلاش کرد تا جریان اصیل بیداری را به نفع خود از طریق بدل‌سازی مدیریت کند؛ به این ترتیب، با طراحی و تحریک استکبار، جنگ‌هایی، از قبیل جنگ‌های فرقه‌ای، جنگ‌های مذهبی و کشمکش‌های قومی در کشورهای اسلامی، یکی پس از دیگری به وقوع پیوست که گروه‌های تروریستی - تکفیری از مطرح‌ترین بازیگران جنگ درون تمدنی و جنگ نیابتی در منطقه در سال‌های اخیر محسوب می‌شود (کرمی، ۱۳۹۶: ۱).

برپایی جنگ‌های نیابتی و فرقه‌ای و حمایت از گروه‌های تروریستی تکفیری منطقه، توسط آمریکا و هم‌پیمانان او در منطقه، یکی از هزاران تهدیدات و فتنه‌انگیزی استکبار جهانی علیه جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منطقه است. دشمنان اسلام با حمایت از گروه‌های افراطی و تکفیری قصد داشتند توان و انرژی فراوان ناشی از ایجاد بیداری در کشورهای مسلمان را در جهت انحراف از موضوعات اصلی همچون بقای رژیم صهیونیستی، هدر دهند که تا اندازه‌ای هم موفق بوده‌اند. این گروه‌ها به منظور اشغال تمام یا بخشی از کشور سوریه با دولت مرکزی و ارتش این کشور وارد درگیری و جنگ شدند و تعداد بسیار زیادی کشته و مجروح شده و شهرها و روستاها تخریب و مردم آواره شده‌اند. دامنه درگیری و فعالیت‌های این گروه به عراق نیز کشیده شده است و حتی در سال‌های گذشته گسترده‌تر شده و به نزدیکی مرزهای جمهوری اسلامی ایران هم کشیده شده است. پس از شکست داعش در عراق و سوریه، برخی گمان می‌برند که این نوع تهدیدات خاتمه یافته است؛ اما تحركات اخیر این تفکر در کشورهای پیرامونی ج.ا.ایران، نشان از زایش موج دوم این حرکات است و امروز این گروه‌ها از هر زمان دیگری خطرناک‌تر هستند؛ بنابراین پژوهش حاضر با هدف سنجش تهدیدات آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران اجرا شده و سعی دارد تا به پرسش اصلی آن «نظر به عرصه‌ها، ویژگی،

مکان و زمان تهدید، باز احیاء و تغییرات در گروه‌های تروریستی تکفیری، تهدیدات احتمالی این گروه‌ها علیه ج.ا.ایران در آینده چگونه خواهد بود؟» نیز پاسخ دهد.

حوادث پیرامونی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که تروریسم سازمان‌یافته با اهداف سیاسی و نظامی در حوزه سرزمینی منطقه و ایران مطرح شده است و به نظر می‌رسد واکاوی این نوع تروریسم که بیشتر با گروه تروریستی داعش مطرح است، نیاز به بررسی بیشتری دارد؛ بنابراین آنچه می‌تواند نظام جمهوری اسلامی ایران را در مسیر شناخت و پیشگیری از این نوع تهدیدات احتمالی در آینده و جلوگیری از غافلگیری موفق بدارد، تبیین و شناخت مناسب از چگونگی، ویژگی‌ها و سنجش این نوع تهدیدات است. فقدان تبیین و شناسایی ویژگی‌ها و میزان این تهدیدات و آینده‌نگری وقوع آن که بخشی از آن به دلیل عدم آشنایی مسئولان و تصمیم‌گیران حوزه‌های سیاسی و دفاعی و همچنین پیچیده بودن ماهیت آن‌ها است، تصمیم‌گیری و مقابله با این تهدیدات را در سطح راهبردی و عملیاتی با مشکلاتی مواجه می‌سازد. بدون داشتن شناخت و برنامه‌ریزی در مقابله با این تهدیدات، هدایت و انجام عملیات در قالب‌های سنتی، موجب اتلاف منابع و افزایش هزینه‌ها برای جمهوری اسلامی ایران در سطح کشور و منطقه خواهد شد. با توجه به این که موفقیت درزمینه دفع این تهدیدات احتمالی در آینده در صورتی محقق خواهد شد که شناخت درست و آینده‌نگری نسبت به آن‌ها وجود داشته باشد؛ بنابراین نگرانی اصلی که وجود دارد این است که سنجش و میزان این تهدیدات مغفول نماند. این موضوع برای نویسندگان این مقاله ابهام و دغدغه‌ای از عدم وجود یک کار علمی در راستای «سنجش تهدیدهای آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران» به صورت مدون ایجاد نموده است که مبنای انجام این تحقیق است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

این پژوهش بدین جهت از اهمیت برخوردار است که می‌تواند عمق خطرات جریان‌های تکفیری را که موجب کشتار مسلمانان و تضعیف جهان اسلام گردیده است را مشخص و شناخت لازم از این جریان را برای تصمیم‌گیران کشور فراهم می‌آورد. با ارزیابی و سنجش این خطرات که کلیه ابعاد سیاسی، اقتصادی، نظامی، امنیتی و فرهنگی اجتماعی را در برمی‌گیرد، مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران احتمالاً خواهند توانست اقدامات مناسبی در قبال این موضوع اتخاذ

نمایند و از ایجاد خسارت و تلفات جانی و مالی در کشور جلوگیری کنند. عدم انجام این تحقیق از یک سو موجب بروز خطا در ارزیابی و شناخت نوع و میزان تهدیدها، ضعفها، قوتها و فرصتها گردیده و صرف هزینه‌های گزاف در امور غیر مرتبط را به دنبال دارد همچنین احتمال دارد موجب غفلت راهبردی مدیران در مقابله با این گروه‌ها و از بین رفتن فرصتها و تضعیف جمهوری اسلامی به عنوان محوریت تمدن اسلامی قرار گیرد.

هدف اصلی این پژوهش سنجش تهدیدات آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران است و در صدد پاسخ به این سوال است که نظر به عرصه‌ها، ویژگی، مکان و زمان تهدید، باز احیاء و تغییرات در گروه‌های تروریستی تکفیری، تهدیدات احتمالی این گروه‌ها علیه ج.ا.ایران در آینده چگونه خواهد بود؟

پیشینه پژوهش

۱- گروه محققین در رساله مطالعات گروهی با عنوان «بررسی تهدیدهای گروه تروریستی داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهکارهای پیشگیری و مقابله با آن»، (۱۳۹۴) تلاش کردند ضمن بررسی تهدیدهای گروه تروریستی داعش علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی در ابعاد مختلف سیاسی، نظامی، امنیتی، اقتصادی، توانمندی و آسیب‌پذیری جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات این گروه در پایان چنین نتیجه‌گیری می‌نمایند: رواج تفکرات تکفیری می‌تواند در نگاه اول امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران را به عنوان همسایه تأثیرگذار و تأثیرپذیر از عراق با چالش‌های امنیتی از بحران ناامنی در عراق همراه سازد؛ از همین روی شایسته است نظام جمهوری اسلامی ایران با شناخت و توجه به توانمندی‌های این گروه تروریستی و برطرف ساختن نقاط آسیب‌پذیر خود، راهکارهایی را در جهت مقابله در دستور کار خود داشته باشد.

۲- گروه محققین در رساله مطالعات گروهی با عنوان «راهبردهای مقابله با خطر جریان‌های تکفیری برای امنیت جهان اسلام» (۱۳۹۵)، ضمن بررسی ابعاد اعتقادی و عملکردی جریان‌های تکفیری و عوامل آسیب‌پذیر و توانمند ساز جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری، به ارائه ۱۴ راهبرد مناسب در حوزه‌های مختلف در جهت مقابله با خطر جریان‌های تکفیری در جهان اسلام می‌پردازد.

۳- عبدالمجید سیفی و ناصر پور حسن (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «داعش و پدیداری موازنه تهدید در روابط ایران و عراق» به بررسی نقش گروه تروریستی تکفیری داعش در روابط ج.ا.ایران و عراق پرداخته و در پایان چنین نتیجه‌گیری نموده‌اند: با پیدایش داعش، روابط دو کشور وارد مرحله‌ای شد که با ادوار گذشته تفاوت ماهوی دارد. تهدید داعش از هم‌جواری دو کشور و ادراک مشترک آن‌ها از میزان جدی بودن خطر هویتی داعش ناشی می‌شود و جایگاه عراق در محیط امنیتی جمهوری اسلامی در مقابله با داعش بسیار حیاتی است.

۴- کاظم سام دلیری و کاظم داوند (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «الگوهای رفتاری گروه تکفیری تروریستی داعش در حوزه -دفاعی امنیتی ج.ا.ایران تا ۱۴۰۴» تلاش نموده است به شناسایی الگوهای رفتاری گروه تکفیری تروریستی داعش بپردازد. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که ستیزه‌جویی داعش با راهبرد ایران در جهان اسلام (تقویت مقاومت اسلامی) ریشه در همپوشانی منافع داعش با منافع نظام سلطه دارد. در پرتو الگوهای رفتاری داعش، سناریوی ضعیف در ارتباط با اقدامات آن تا ۱۴۰۴ در محیط پیرامونی و دفاعی ایران، دولت سازی در عراق و سوریه به علت پوشش‌های داخلی و حمایت جبهه مقاومت از این دو کشور است. سناریوی ممکن، دولت سازی در افغانستان بر اساس شرایط ژئوپلیتیکی و میدانی این کشور است و در نهایت مهار ژئوپلیتیکی ایران به واسطه ترور و فشار به جبهه مقاومت را در دستور کار خود قرار می‌دهد.

۵- شریعتی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «نشانگان پیدایش موج پنجم تروریسم بین‌المللی در غرب آسیا» به بررسی فعالیت‌های گروه تروریستی گروه دانش در سال‌های گذشته به‌عنوان یکی از تهدیدهای جدی فرا روی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است موج جدید از تروریسم بین‌المللی با ماهیت وابسته، مدرن، غیربومی و فراملی، شبه‌مذهبی و درعین‌حال متمایز از بنیادگرایی اسلامی در غرب آسا ظهور کرده است که تحقق آن، چشم‌انداز متفاوتی را بر تحولات نظام بین‌الملل و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به نمایش می‌گذارد.

مبانی نظری پژوهش

تهدید

تهدید^۱ عبارت است از نیات، مقاصد، بیانات، قابلیت‌ها و اقدامات دشمنان بالقوه و بالفعل یا حوادث طبیعی و عوامل زیست‌محیطی که احتمال می‌رود در اجرای مأموریت، نیل به اهداف و سیر طبیعی زندگی مانع ایجاد نماید و منافع و ارزش‌های موردنظر را مورد مخاطره قرار دهد، همچنین موجب بروز خسارت و ناامنی نیز شود. تهدید ممکن است منشأ انسانی داشته باشد یا در اثر رویدادهای محیطی به وجود آید و یا به عبارتی دیگر می‌تواند ماهیتی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، نظامی یا زیست‌محیطی داشته باشد (دانش آشتیانی، ۱۳۸۶: ۸۶). تهدید بیان و ابزار قصد آسیب رساندن، نابود یا تنبیه کردن دیگران از روی انتقام یا ارباب است. تهدید نشان دادن آسیب و شرارت قریب‌الوقوع مانند جنگ است (Webster, 2012). «بوزان»^۲ معتقد است بیشتر تهدیدهای موجد شامل تعداد زیادی عوامل پیچیده‌اند که برآیند و نتایج آن‌ها را به شدت نامعلوم می‌سازند. این عوامل بر شدت و ضعف تهدیدها، آثار تعیین‌کننده‌ای دارد (Buzan, 1998:14).

ترور

ترور^۳ در لغت به معنای «احساس ترس شدید» است. (Longman, 2011, 289) تروریسم به رفتار و اعمال فرد یا گروهی اطلاق می‌شود که از راه ایجاد ترس و وحشت و به کار بستن زور می‌خواهند به هدف‌های سیاسی خود برسند (مطالعات گروهی، ۱۳۹۴: ۳۵).

سلفی‌گری

سلف در لغت به معنای پیشین است. معنی متداول سلف همان معنای گذشتگان است؛ بدین معنا که گذشتگان به دلیل آن‌که در راه انتقال علوم و معارف اسلامی به نسل‌های بعدی تلاش و مجاهدت نموده‌اند، دارای احترام هستند و می‌توان گفتار و رفتار آنان را هم‌ردیف رفتار و گفتار پیامبر اسلام (ص) قرار داد. سلفی‌گری معتقد است که دیدگاه و رفتار و گفتار سلف می‌تواند منشأ حکم جدیدی قرار گیرد. (علیزاده موسوی، ۱۳۹۳: ۳۰).

1. Threat
2. Buzan
3. Terrot

تکفیر

تکفیر در اصل به معنای پوشیدن و پوشاندن است، ولی در عربی و فارسی به معانی گوناگونی به کار رفته که بر پایه آن‌ها در قرآن و احادیث و منابع کلامی و فقهی چند مفهوم مصطلح یافته است؛ از جمله پاک کردن گناهان و ابطال عقاب (عذاب)، پرداختن کفاره سوگند و مانند آن و کافر خواندن کسی یا نسبت کفر دادن به مسلمان است. برخی از نویسندگان شروع حاد فرآیند تکفیر در شکل و غالب امروزی را به جنگ‌های داخلی در سوریه در سال ۲۰۱۱ مرتبط می‌دانند و معتقدند که در گذشته فرآیند کافر دانستن یک فرد یا گروه توسط شریعت یا علمای یک فرقه علیه فرقه دیگر انجام می‌شد و حال آنکه در تکفیر امروزی هر فرد و یا گروه خود را مجاز می‌داند که یک فرد یا گروه دیگری را کافر اعلام کند و از آنان بیزاری جوید (مهدوی، ۱۳۹۳: ۷۶). برخی از نویسندگان معتقدند که در گذشته فرآیند کافر دانستن یک فرد یا گروه توسط شریعت یا علمای یک فرقه علیه فرقه دیگر انجام می‌شد و حال آنکه در تکفیر امروزی هر فرد و یا گروه خود را مجاز می‌داند که یک فرد یا گروه دیگری را کافر اعلام کند و از آنان بیزاری جوید. (Zelin & Smyth, 2014: 3)

گروه سلفی تکفیری داعش (دولت خود خوانده اسلامی عراق و شام)

حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳م، فضای مناسبی را برای شکل‌گیری و فعالیت بسیاری از گروه‌های مسلح در عراق ایجاد کرد نظیر گروه‌های تکفیری و جهادی القاعده و گروه‌های بعثی و سنی مذهب که مخالف شرایط جدید در این کشور بودند. این گروه‌های مسلح با جذب منابع مالی و انسانی در تلاش بودند که با نیروهای نظامی آمریکایی و عراقی مقابله کنند. یکی از مهم‌ترین این گروه‌ها در این طیف جماعت «التوحید» و «الجهاد» بود که به رهبری «ابومصعب الزرقاوی» در سال ۲۰۰۴ تشکیل شد. زرقاوی با «اسامه بن لادن» رهبر القاعده بیعت کرد و تشکل «تنظیم القاعده فی بلاد الرافدین» را ایجاد کرد. این تشکل به عملیات تروریستی گسترده و بی‌رحمانه‌ای نظیر ترور و بمب‌گذاری در بازار و محله‌های مختلف، تخریب مساجد و بارگاه امامین عسگرین علیهم السّلام دست زدند و به‌اندازه‌ای در این حوزه فعالیت خود را گسترش دادند که به یکی از قوی‌ترین گروه‌های تروریستی در عراق تبدیل شدند و نفوذ خود را در بسیاری از مناطق افزایش دادند. در سال ۲۰۰۶ م، زرقاوی «شورای مجاهدین» به سرکردگی «رشید» را تأسیس کرد. با کشته شدن زرقاوی در این سال توسط نیروهای آمریکایی «ابوحزمه المهاجر» به

جانشینی وی تعیین شد و در پایان سال ۲۰۰۶ نیز دولت اسلامی عراق به سرکردگی «ابو عمر البغدادی» تشکیل شد. دولت اسلامی عراق گروهی منشعب شده از القاعده و در واقع شاخه عراقی هستند که با اقدامات تروریستی در عراق به دنبال ایجاد فتنه مذهبی و جنگ داخلی هستند. با مرگ ابوعمر البغدادی در سال ۲۰۱۰ م، نامنی توسط این گروه در عراق به شدت کاهش یافت؛ با این وجود انتخاب ابوبکر البغدادی به عنوان رهبر این گروه مرحله جدید از عملیات تروریستی را در عراق موجب گردید. (مطالعات گروهی، ۸۱:۱۳۹۴).

راهبردهای اجرایی داعش

داعش برای فعالیت علاوه بر جذب امکانات مالی، سیاسی و اطلاعاتی از سوی حامیانش، راهبردهای اجرایی را برای عملی نمودن اهداف عالی خود به شرح ذیل طراحی و تدوین نمود:

۱. با تأکید بر مظلومیت اهل سنت در برابر شیعه نسبت به تشویق اهل سنت اقدام می‌نمایند؛ با توجه به این که در طول تاریخ عراق در سال‌های گذشته اولین بار است که حکومت عراق به دست شیعیان افتاده است لذا انگیزه آن‌ها را چند برابر می‌کند تا با شیعیان مبارزه نمایند.

۲. برداشت‌های سطحی از آیات قرآن؛

۳. تحریف تاریخ اسلام در عصر معاصر؛

۴. مشروع جلوه دادن هر نوع جنایتی تحت عنوان جهاد؛

۵. افزایش توانایی‌هایشان در استفاده از بالاترین امکانات و فناوری روز دنیا؛

۶. جا انداختن فرهنگ عشایری در کشتار و کشتار؛

۷. ایجاد جاذبه‌های جنسی برای پسران و دختران که می‌گویند پسران در مبارزه جهاد می‌کنند؛

لذا دختران نیز برای شرکت در این جهاد باید در جهاد نکاح شرکت نمایند؛

۸. به رسمیت نشناختن مراجع اهل سنت؛

۹. جذب نیرو از طریق فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نظیر فیس‌بوک، توئیتر و ...

تهدیدهای گروه‌های تروریستی تکفیری داعش علیه ج.ا. ایران

تهدیدات احتمالی کلان و عمده داعش علیه جمهوری اسلامی ایران را به طور کلی می‌توان در محورهایی به شرح زیر دسته‌بندی و احصاء نمود:

۱. اقدامات عملیاتی گسترده علیه تمامیت ارضی کشور؛

۲. اقدامات تروریستی در داخل کشور علیه اهداف مختلف اعم از اماکن حیاتی، حساس، شخصیت‌ها و مراسمات؛
۳. جذب نیرو از داخل کشور برای اقدامات تروریستی، عملیاتی، اطلاعاتی و تبلیغی؛
۴. عملیات اطلاعاتی و جمع‌آوری اطلاعات در ابعاد مختلف از طریق نفوذ یا عضوگیری و فعال کردن هسته‌های داخلی؛
۵. احتمال همکاری با سرویس‌های اطلاعاتی کشورهای حریف در دو عرصه جمع‌آوری و اجرای عملیات تروریستی؛
۶. چانه‌زنی و اخذ کمک از دشمنان منطقه‌ای ایران به منظور ترمیم ضعف‌های خود و اقدام علیه ایران در راستای اهداف دشمنان کشور و حامیان منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای داعش (کرمی: ۱۳۹۶: ۵).

ارزیابی متغیرهای تهدید ساز داعش

۱- قدرت داعش در مقابل ایران و عراق

یکی از موضوعات مهم که ارزیابی توان داعش را دشوار می‌ساخت، این بود که اطلاعات دقیق و جامعی از میزان توان سخت‌افزاری آن وجود نداشت. شبه نظامیان داعش از نظر تسلیحاتی تفاوت چندانی با یک ارتش نداشتند. بخش بزرگی از تسلیحات و مهمات آنان از انبارهای ارتش عراق و از پایگاه اصلی سپاه سوم این ارتش در شهر موصل به غارت رفته و بدین ترتیب داعشی‌ها بیش از صدها خودروی زرهی و تانک و تجهیزات مدرن توپخانه در اختیار دارند. داعش در سال ۲۰۱۱ م اقدام به تشکیل یک شبکه مافیایی در استان نینوی عراق کرد و این شبکه اداره درآمدهای حاصل از گروگان‌گیری‌ها و به اصطلاح امور گمرکی داعشی‌ها را بر عهده داشت. افزون بر آن داعش موفق شد که با اشغال حوزه‌های نفت و گاز سوریه در آغاز کار و در مرحله بعد در اختیار گرفتن منابع نفتی عراق، آشکارا نفت تصفیه شده و بنزین این منابع و پالایشگاه‌ها را به راحتی از طریق دریای مدیترانه به دمشق و ترکیه بفروشد.

۲- مجاورت داعش با عراق و ایران

عنصر مجاورت در تهدید زایی داعش برای عراق و ایران نقشی کلیدی بازی کرده است. این گروه تکفیری از سال ۲۰۱۱ به شکل جدی و عملی وارد خاک عراق شد و شهرهای مهمی همچون

موصل و تکریت را تصرف کرده و همچنین چندین بار برای حمله به بغداد نیز اقدام کرد. عنصر مجاورت عامل اساسی در گسیل نیروهای داعش به عراق داشته است؛ زیرا اکثر مناطق آن سوی مرز ۵۶۶ کیلومتری عراق با سوریه در اختیار نیروهای این گروه قرار داشت که عامل مهم تهدیدزایی برای عراق به شمار می‌رفت و در نهایت منجر به ورود آن‌ها به عراق شد. با تصرف برخی استان‌های شمالی عراق به‌ویژه استان دیالی در اواسط سال ۲۰۱۱م، این گروه در عمل وارد استان‌های هم‌مرز عراق با ایران شد که این خود تهدیدی اساسی برای جمهوری اسلامی بود. پیدایش داعش موجب مداخله دیگر کشورها در عراق شده و با توجه به حضور شیعیان که عراق عمق راهبردی جمهوری اسلامی محسوب می‌شوند، این مداخلات برای ایران تهدید محسوب می‌شود. تمایلات تجزیه طلبانه در عراق به‌ویژه از ناحیه اقلیم کردستان عراق نیز تهدید دیگری است. این تهدید وقتی تشدید می‌شود که با مداخله خارجی‌ها تقویت شود.

۳- قابلیت تهاجمی داعش

افزایش قابلیت‌های تهاجمی داعش با ورود به عراق نیز میزان تهدید آن‌ها را افزایش داد. این گروه‌ها در پرتو کمک‌های مالی و نظامی برخی کشورهای منطقه به تسلیحات پیشرفته و قابل توجهی دست‌یافته‌اند. در رژه‌ای که این گروه در آگوست سال ۲۰۱۱ برگزار کرد، تجهیزاتی که در اختیار داشت (به‌ویژه تجهیزاتی را که در عراق به غنیمت گرفته بود) را به نمایش گذاشت. این تجهیزات بیشتر شامل تانک‌ها، خودروهای زرهی و تانک‌های آمریکایی ارتش عراق بود. این تجهیزات نظامی در اختیار ارتش و پلیس عراق، به هنگام اشغال مناطق گسترده در شمال این کشور، به دست داعش افتاد. موضوع تهدیدزای دیگر داعش امکان استفاده این گروه از تسلیحات شیمیایی و دسترسی به این مواد است. قابلیت تهاجمی داعش وقتی تشدید شد که با سیاست خارجی تهاجمی عربستان همسو شد. در موضوع تهاجم باید به همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی گسترده سعودی‌ها با رژیم صهیونیستی نیز اشاره کرد که از حالت محرمانه خارج شده است. رژیم صهیونیستی نه تنها همواره به دنبال تجزیه کشورهای خاورمیانه به‌ویژه عراق بوده؛ بلکه می‌کوشد در محیط امنیتی مجاور جمهوری اسلامی وارد شود. پیدایش داعش در عراق، به تحقق این هدف رژیم صهیونیستی برای مقابله با جمهوری اسلامی می‌توانست کمک کند (سیفی و پور حسن، ۱۳۹۷: ۵۹-۵۵).

ارزیابی وضعیت فعلی داعش در عراق

تحلیل کارشناسان سیاسی و ناظران آگاه از وضعیت عراق مبنی بر این است که تداوم ضعف دولت مرکزی و اختلافات سیاسی درونی از یکسو و افزایش مداخله کشورهای بیگانه در امور می‌تواند زمینه‌ساز ناامنی و بازگشت داعش شود و این امر در حال وقوع است. این پیش‌بینی‌ها تا حد بسیار زیادی به وقوع پیوسته و ما باید منتظر ظهور مجدد داعش باشیم که بخش عمده آن ناشی از ضعف داخلی عراق و مداخلات خارجی است. شرایط موجود عراق موجب افزایش بی‌ثباتی و ناامنی از یکسو و ضعف اقتصادی مردم شده است و همین عوامل می‌توانند موجب تقویت پایگاه داعش شوند. داعش همچنان در سوریه به صورت نقطه‌ای حضور دارد؛ یعنی، مناطق مرزی کردنشین از شرق تا شمال شرق سوریه به صورت نقطه‌ای فعال است؛ اما آن‌ها از هر طرف توسط کردها، ارتش سوریه و نیروهای نظامی کشورهای دیگر در محاصره هستند؛ بنابراین قدرت مانور چندانی هم ندارند؛ در نتیجه حوزه عمل آن‌ها بیشتر در عراق باقی خواهد ماند (خبرگزاری رسمی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹). رسانه انگلیسی گاردین اعتقاد دارد که در حال حاضر داعش چهار سال پس از آزادی موصل بار دیگر در قالب تیم‌های کوچک خودش را در قلب عراق سازمان‌دهی کرده است و رهبران محلی را ترور کرده و نیروگاه‌های برق، تأسیسات نفتی و نقاط نظامی را هدف قرار می‌دهد. امروز تعداد عناصر داعش بسیار کم‌تر از زمانی است که تسلط مناطق وسیعی از عراق را به دست گرفته بود. عناصر داعش در عراق به کوه‌ها و دره‌های متوسل شده‌اند تا به دلیل کمبود منابع مالی در آن‌ها پناه بگیرند و منتظر می‌مانند تا منابع و نیروی لازم در دسترس قرار بگیرند و پس از آن حمله را آغاز کنند (خبرگزاری رسمی دانشجویان ایسنا، ۱۴۰۰/۴/۲۱).

منافع ملی^۴

منافع ملی به‌عنوان ارزش‌های حیاتی یک کشور محسوب می‌شود و معمولاً کشورها برای حفظ منافع حیاتی خود حاضر به هرگونه تلاش، ایثار و فداکاری می‌باشند. امروزه انگیزه اصلی تلاش هر کشوری در صحنه روابط بین‌الملل، منافع ملی آن کشور را تشکیل می‌دهد (نوذری، ۱۳۹۱: ۲۶).

امنیت ملی

امنیت ملی شرایط و فضایی است که طی آن یک ملت در چارچوب آن می‌تواند اهداف و ارزش‌ها و منابع حیاتی موردنظر خویش را در سطح ملی و بین‌المللی گسترش دهد و یا دست‌کم آن‌ها را در برابر تهدیدات، داخلی و خارجی و دشمنان بالقوه و بالفعل (داخلی و خارجی) پاسداری و حفاظت نماید (نائینی، ۱۳۸۸: ۲۶). جیاکو لوچیانی^۵ امنیت ملی را به‌عنوان توانایی رویارویی در مقابل تجاوز از خارج تعریف می‌نماید (مطالعات گروهی، ۱۳۹۴: ۵۵).

ویژگی‌های ارزیابی تهدید

افتخاری تلاش دارد تا با استفاده از تحلیل‌های ارائه شده از سوی کارشناسان امنیتی و همچنین با مطالعه موردی تجارب موجد، به شاخص‌های عمومی تهدیدها دست یابد. وی برای این منظور شاخص‌های عمق تهدید، دامنه تهدید، زمان تهدید، مکان تهدید و توان تهدید را پیشنهاد نموده است (احدی و مرادیان، ۱۳۹۵: ۸).

شرایط	نوع تهدید	شدید	ضعیف
تراکم و گستره	خاص و متراکم	پخش و پراکنده	
فوریت مکانی	نزدیک	دور	
فوریت زمانی	قریب	بعید	
میزان اثر	زیاد	کم	
عمق	زیاد	کم	

جدول (۱) شاخص‌های سنجش شدت و ضعف تهدید از دیدگاه بوزان (احدی و مرادیان، ۱۳۹۵: ۸)

در کنار شاخص‌های وجودی تهدید، برخی ضوابط و معیارها برای سنجش وزن، شدت، اهمیت و ... تهدید مورد استفاده قرار می‌گیرند. برخی از این شاخص‌ها مستقل و صریح بوده و بعضی دیگر ضمنی می‌باشند. گروهی از نویسندگان پنج شاخص زیر را برای سنجش تهدیدها به‌کاربرده‌اند:

4. National Asset
5. Giaco Luciani

۱. میزان تمرکز یا پراکندگی؛

۲. میزان دوری یا نزدیکی (مکان و زمان)؛

۳. میزان احتمال وقوع؛

۴. عواقب و آثار تهدید؛

۵. سابقه تاریخی.

در این تحقیق شاخص‌های فوق برای سنجش تهدیدات مدنظر قرار گرفته‌اند (احدی و مرادیان، ۱۳۹۵: ۱۰).

ارزیابی تهدید

افتخاری در کتاب کالبدشکافی تهدید دو نوع شاخص سنجش تهدید را ارائه می‌نماید: شاخص‌های درونی شامل عواملی هم چون توان ملی و منافع ملی که قدرت بازیگر را برای وصول به خواسته‌هایش را در شرایط معین بیان می‌کند و شاخص‌های بیرونی که شامل موارد زیر است: (افتخاری، ۱۳۸۷: ۹۵-۹۰).

(۱) توانمندی^۶

این شاخص درونی و بستگی به قدرت و توان بازیگر دارد. یک تهدید نتایج منفی یکسانی برای بازیگران مختلف ندارد؛ بلکه متناسب با توانمندی بازیگر، عواقب متفاوتی را ایجاد می‌نماید. به عبارت دیگر همان‌گونه که هویت یک تهدید در مقام تکوین با لحاظ نمودن توان بازیگر قابل درک است، «تأثیرگذاری تهدید» نیز از همین ناحیه متأثر خواهد بود (کرمی، ۱۳۹۵: ۴۵).

میزان تهدید	تهدیدشونده	تهدیدکننده
متوسط	قوی	قوی
متوسط	ضعیف	ضعیف
شدید	ضعیف	قوی
ضعیف	قوی	ضعیف

جدول (۲) توان بازیگران و تأثیرگذاری تهدید (کرمی، ۱۳۹۵: ۴۵)

۲) عمق

مقصود از شاخص عمق در سنجش و ارزیابی تهدیدها عبارت است از تهدیدهای موجود چه بخشی از منافع ملی یک کشور را مورد هدف قرار می‌دهند؛ بر این اساس در ادبیات روابط بین‌الملل منافع ملی به منافع بنیادین^۷، حیاتی^۸، مهم^۹ و حاشیه‌ای^{۱۰} تقسیم می‌شوند و این رتبه‌بندی معیار مناسبی برای ارزش‌گذاری تهدیدهای گوناگون برحسب میزان عمق آن‌ها خواهد بود (احدی و مرادیان، ۱۳۹۵:۱۰۰).

۳) دامنه و گستره تهدید

تهدیدها از نظر دامنه به سه دسته تهدیدهای با دامنه اندک، متوسط و گسترده تقسیم می‌شوند. منظور از دامنه شیوع تهدید است که دو تلقی از آن وجود دارد: دامنه کیفی یا ارزشی و دامنه کمی. به‌عنوان یک اصل می‌توان پذیرفت که «هرچه سطح تهدید گسترده‌تر باشد، تهدید قوی‌تر و شدیدتر خواهد بود». منظور از دامنه تهدید، «میزان شیوع یک تهدید از جنبه عاملی ارزشی» است.

۴) زمان

تهدید با توجه به زمان از نظر ماهیت حداقل دارای سه هویت متمایز به شرح زیر است:

۴-۱) هویت اجتماعی^{۱۱}

تهدید طی فرآیندی تدریجی در بستر جامعه شکل و تکوین می‌یابد و دارای هویت اجتماعی قبل از ظهور عینی می‌باشد. تهدیدها به دو شکل ظهور پیدا می‌کنند:
الف) تهدیدهای مترقبه

این نوع تهدید قابل پیش‌بینی بوده و انتظار آن کشیده می‌شود؛ به طوری که مایکل اشمیت^{۱۲} این شاخص را، شاخص متحمل بودن تهدید نام‌گذاری می‌کند. (Schmid, 1998:67)

-
6. Ability
 7. Fundamental Interests
 8. Vital Interests
 9. Important Interests
 10. Marginal Interests

ب) تهدیدهای غیرمترقبه

این دسته از تهدیدها، تکوین تاریخی لازم را طی نکرده و به صورت جهشی و به یکباره ظاهر می‌شوند. به عبارت دیگر این تهدیدها، هویت اجتماعی دارند؛ اما آن قدر کند، پوشیده و مخفی هستند که به طور طبیعی امکان شناخت و پیش‌بینی ظهور آنها وجود ندارد.

۲-۴) هویت سیاسی^{۱۳}

هویت سیاسی تهدید نسبت به هویت اجتماعی از عینیت بیشتری برخوردار است و از فعال شدن تهدید بر ضد منافع قدرت (شبکه رسمی قدرت) به صورت مستقیم و آشکار حکایت دارد.

۳-۴) هویت امنیتی^{۱۴}

تهدید با هویت امنیتی از حیث زمانی پس از هویت اجتماعی و هویت سیاسی آمده و دلالت بر آن دارد که شاخص زمان نقش مؤثری در تعریف تهدید از حیث امنیتی ایفاء می‌نماید (افتخاری، ۱۳۸۱: ۱۳۱).

۵) مکان

از جمله شاخص‌های ارزیابی شدت تهدید که متأثر از فضای جدید حاکم بر مناسبات بین‌المللی و جهانی شدن، تحولات چشمگیری را تجربه نموده، شاخص مکان هست. در این ارتباط اندیشمندان تا آنجا پیش رفته‌اند که تصور مبتنی بر تفکیک جغرافیایی «ما» و «دیگری» را در حال بی‌معنا شدن ارزیابی نموده و از شکل‌گیری «زیست محیط واحد» سخن به میان آورده‌اند که در نتیجه «بعد جغرافیایی تهدیدها» دیگر نمی‌تواند در ارزیابی شدت تهدید، اثرگذار باشد (احدی و مرادیان، ۱۳۹۵: ۱۴).

۶) موقعیت

توالی تهدیدها و هم‌زمانی آنها می‌تواند مدیریت آنها را با مشکل مواجه کند و در نتیجه توان تهدیدها را بیش از حد و اندازه واقعی آنها بنمایاند. بر این اساس «نسبت سنجی» بین تهدیدهای مختلف، ضرورتی امنیتی به شمار می‌آید که در برآورد شدت تهدید تأثیرگذار است. ممکن است یک لایه تهدید به لایه منافع حیاتی نفوذ کند و از این جهت عمیق تلقی گردد؛ اما ممکن است در مقایسه با تهدید در لایه منافع مهم، ضررها و صدمه‌های کمتری تولید نماید. به عنوان مثال،

11. Social Identity
12. Schmid
13. Political Identity
14. Securital Dentity

نقض ساده و محدود تمامیت ارضی، تهدیدی عمیق و حیاتی است؛ اما تحریم اقتصادی، تهدیدی پرهزینه هست (احدی و مرادیان، ۱۳۹۵: ۱۵).

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر، از لحاظ نوع کاربردی و با رویکرد آمیخته است***. با توجه به محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر و حجم جامعه آماری که کمتر از ۱۰۰ نفر است، نمونه آماری برابر با تعداد جامعه آماری ۳۰ نفر برآورد می‌شود. روش نمونه‌گیری در این تحقیق به صورت تمام شمار هست. روش گردآوری اطلاعات، مطالعه کتابخانه‌ای (شامل کتب و مقالات پیرامون موضوع فیش‌برداری و استناد به اسناد و مدارک موجود) و بررسی‌های میدانی شامل مصاحبه عمیق و پرسش‌نامه است. پایایی پرسش‌نامه‌های این تحقیق از طریق آلفای کرونباخ محاسبه شده که ضریب آن ۰/۸۷ بوده و با عنایت به اینکه این ضریب بالای ۰/۷۵ هست، پس پایایی پرسش‌نامه مورد تأیید قرار گرفته است. برای روایی آن نیز از روش ضریب لاوشه (CVR)^{۱۵} استفاده شده است. با توجه به اینکه تعداد خبرگان و نظردهندگان برای این ارزیابی ۱۲ نفر بودند؛ لذا مقدار قابل قبول، ضریب بالاتر از ۰/۸ بوده است؛ بنابراین، برابر محاسبات انجام شده تمامی عوامل سؤال شده در پرسش‌نامه مورد تأیید جامعه خبره قرار گرفته است. در تحلیل داده‌ها از روش آمارهای توصیفی و استنباطی استفاده شده است. به دلیل اکتشافی بودن ویژگی و سنجش تهدیدات، محققین به فرضیه‌ای دست نیافته و هیچ‌گونه پیش فرضی یا حدس و گمان منطقی و قطعی پیرامون سؤال طرح شده ندارند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

- تحلیل‌های کیفی:

۱) به منظور گردآوری اطلاعات کیفی و تکمیل اطلاعات لازم پیرامون جنبه‌های مختلف موضوع این تحقیق، با ۸ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان مسائل دفاعی امنیتی در نیروهای مسلح ج.ا.ایران، مسئولین و استادان دانشگاهی مرتبط با این موضوع (که سابقه مسئولیت در سازمان‌های لشکری و کشوری داشته و یا دارند) مصاحبه به عمل آمد. تحلیل محتوایی حاصل از مطالعه منابع، مدارک و مصاحبه با صاحب‌نظران بیانگر مطالب زیر است:

ارزیابی (سنجش) تهدید یکی از مهم‌ترین موضوعات در حوزه مطالعه تهدید است. برنامه‌ریزی

به منظور مدیریت ناامنی و بحران‌های ناشی از درگیری‌های مسلحانه و خشونت‌آمیز مخالفان، مستلزم شناخت نسبتاً دقیق توانمندی و ظرفیت‌های آن‌ها است. گروه تروریستی - تکفیری داعش بر اساس مبانی فکری که دارد در زمره تهدیدات آینده احتمالی دفاعی قرار گرفته و همواره از دشمنان بالقوه جمهوری اسلامی ایران بوده و خواهد بود. فراموش نکنیم این تهدیدات می‌تواند ابعاد دفاع ملی مانند ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، نظامی و سیاسی را تحت تأثیر قرار دهد. از همین روی، شایسته است نظام جمهوری اسلامی ایران با شناخت و توجه به توانمندی‌های این گروه‌های تروریستی و برطرف ساختن نقاط آسیب‌پذیر خود و دور نمودن این نقاط از برد رخنه و نفوذ این گروه‌های تروریستی و بذل توجه به ظرفیت‌های بالقوه انقلاب اسلامی، برای ریشه‌کن ساختن منشأ بروز این مناقشات در منطقه پرتلاطم غرب آسیا، راه‌کارهایی متقن و جامع تدوین و مبنای عمل خویش سازد. در این پژوهش، پس از دریافت نظر خبرگان و بررسی آن‌ها، مهم‌ترین عوامل سنجش تهدیدات آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل احصاء گردید:

- ۱- تهدید شونده قوی
- ۲- تهدید کننده قوی
- ۳- خطر تهدید منافع حیاتی تهدید شونده
- ۴- خطر تهدید منافع حساس تهدید شونده
- ۵- خطر تهدید منافع مهم تهدید شونده
- ۶- خطر تهدید منافع مهم تهدید شونده
- ۷- تعداد بازیگران حامی گروه‌های تروریستی تکفیری
- ۸- تعداد بازیگران حامی جمهوری اسلامی ایران
- ۹- فرآیند تشکیل و تکوین گروه‌های تروریستی تکفیری به صورت تدریجی
- ۱۰- فرآیند تشکیل و تکوین گروه‌های تروریستی تکفیری به صورت قابل پیش‌بینی
- ۱۱- فرآیند تشکیل و تکوین گروه‌های تروریستی تکفیری به صورت جهشی و به یکباره
- ۱۲- اثرگذاری گروه‌های تروریستی تکفیری در جهان اسلام و جمهوری اسلامی ایران
- ۱۳- اتفاق نظر گروه‌های تروریستی تکفیری در خصوص اهداف و اصول
- ۱۴- اختلاف نظر در خصوص روش‌های مبارزه

۱۵- پراکنش جغرافیایی تهدید

۱۶- اجرای عملیات روانی در فضای مجازی به منظور مرعوب سازی رزمندگان خودی و تأثیرگذاری بر روحیه سلحشوری آنان

۱۷- جذب نیرو از داخل برای جمع‌آوری اطلاعات و اقدامات اطلاعاتی توسط گروه‌های تروریستی تکفیری

۱۸- جذب نیرو از داخل برای اقدامات عملیاتی و تروریستی توسط گروه‌های تکفیری

- تجزیه و تحلیل کمی داده‌ها

(الف) تحلیل‌های توصیفی (جمعیت شناختی)

(۱) در قسمت سؤالات شناختی، اطلاعات توصیفی مربوط به مشخصات جامعه نمونه شامل چهار سؤال (سازمان محل خدمت، درجه/رتبه، جایگاه شغلی، سنوات خدمت و سطح تحصیلات) در قالب جدول شماره سه ارائه گردیده است.

سازمان محل خدمت	فراوانی	درجه/رتبه	فراوانی	جایگاه شغلی	فراوانی	سنوات خدمت	فراوانی	سطح تحصیلات	فراوانی
ستاد کل ن.م	۵	سرلشکر	۱	سپهبدی	۷	بالای ۳۰ سال	۵	دکتر	۲۲
ودجا	۳	سرتیپ	۶	سرلشکری	۸	۳۰-۲۷ سال	۵	کارشناس ارشد	۸
آجا	۵	سرتیپ ۲	۸	سرتیپی	۴	۲۳-۲۶ سال	۱۲		
سپاه	۴	سرهنگ	۴	سرتیپ ۲	۱	۱۹-۲۲ سال	۸		
ناجا	۳	سرهنگ ۲	۱		-				
وزارتخانه‌ها	۲	معاون	۲	معاون	۲				
سایر	۸	مدیرکل	۸	مدیرکل	۸				
جمع	۳۰ نفر	جمع	۳۰ نفر	جمع	۳۰ نفر	جمع	۳۰ نفر	جمع	۳۰ نفر

جدول (۳) تحلیل داده‌های مرتبط با شناسایی نمونه آماری

فراوانی و درصد مربوط به جایگاه خدمتی پاسخ دهندگان نشان دهنده آن است که ۵۰ درصد از آن‌ها دارای درجات امیری و سرداری (۱۵ نفر) و ۶۶ درصد از آن‌ها در جایگاه سرتیپ دومی و بالاتر شاغل می‌باشند (۲۰ نفر) و ۷۳ درصد از جامعه‌ی نمونه، دارای تحصیلات دکتری می‌باشند (۲۲ نفر) و ۶۶ درصد جامعه‌ی نمونه، دارای سن خدمتی بالاتر از ۲۲ سال هستند (۲۲ نفر). با توجه به این موارد مشخص شد جامعه‌ی نمونه از روایی مطلوبی جهت پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح‌شده برخوردار است.

ب) تحلیل‌های استنباطی

۱) تحلیل پرسش‌نامه اول

به منظور بررسی آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده پس از مطالعات اسناد و مدارک و نظر خبرگان، پرسش‌نامه اول در جهت شناسایی عوامل سنجش تهدیدهای آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران تهیه و از ۱۲ نفر از جامعه خبره سؤال شده است که به نظر جنابعالی آیا این عامل می‌تواند به عنوان یک عامل سنجش تهدیدهای آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران باشد؟ حاصل پرسش‌نامه اول تأیید ۱۸ عامل سنجش تهدیدهای آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر خبرگان هست.

۲) تحلیل پرسش‌نامه دوم

برای ارزیابی و دستیابی به پاسخ سؤال اصلی تحقیق مبنی بر اینکه میزان تهدیدات احتمالی این گروه‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران در آینده چگونه خواهد بود؟ در قالب پرسش‌نامه دوم و توزیع بین ۳۰ نفر از خبرگان، با استفاده از روش‌های آماری توصیفی، استنباطی و آزمون خی دو به تجزیه و تحلیل پرداخته شده و میانگین، هر یک از عوامل نیز ارائه گردیده است. در این پرسش‌نامه از جامعه آماری تقاضا شده است نظر خودشان را درباره میزان تهدیدات گروه‌های تروریستی تکفیری در یکی از گزینه‌ها که بر اساس مقیاس پنج گزینه‌ای طیف لیکرت طراحی شده است، مشخص نمایند و در ادامه پس از توزیع پرسش‌نامه بین افراد جامعه نمونه و جمع‌آوری و به تحلیل نتایج آن پرداخته شده است. در نهایت، از بین داده‌های به دست آمده از پرسش‌نامه، با کمک نرم‌افزار SPSS و با استفاده از روش آمار استنباطی، میزان تهدیدهای آینده احتمالی گروه‌های تروریستی تکفیری علیه جمهوری اسلامی ایران مشخص گردید. در این تحقیق تهدیدکننده گروه‌های تروریستی تکفیری داعش و تهدید شونده جمهوری اسلامی ایران است و به ارزیابی این تهدیدات در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) پرداخته شده است.

ردیف	عامل توانمندی	فراوانی / درصد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	کل	میانگین وزنی	مشاهده شده	مقدار کای دو	معنی داری	سطح
۱	تهدیدشونده	فراوانی	۱۶	۱۲	۲	۰	۰	۳۰	۴۷,۴	۱۰,۴۰	۰,۰۰۳		
		درصد	۵۳	۴۰	۷	۰	۰	۱۰۰					
۲	تهدیدکننده	فراوانی	۱۵	۱۲	۳	۰	۰	۳۰	۴,۴۰	۷,۸	۰,۰۰۲		
		درصد	۵۰	۴۰	۱۰	۰	۰	۱۰۰					

۹۳ درصد (۵۳٪ خیلی زیاد و ۴۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که تهدیدشونده در مقابل با تهدیدات تروریستی تکفیری در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) قوی است.

۹۰ درصد (۵۰٪ خیلی زیاد و ۴۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که تهدیدکننده با توجه به ظرفیت‌های موجود در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) قوی است.

جدول (۴) توزیع فراوانی سنجش عامل توانمندی

ردیف	عامل عمق	فراوانی / درصد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	کل	میانگین وزنی	مشاهده شده	مقدار کای دو	معنی داری	سطح
۱	منافع حیاتی	فراوانی	۱۵	۱۱	۱	۳	۰	۳۰	۴,۲۷	۱۷,۴۶	۰,۰۰۱		
		درصد	۵۰	۳۷	۳	۱۰	۰	۱۰۰					
۲	منافع حساس	فراوانی	۱۲	۱۳	۳	۲	۰	۳۰	۴,۱۷	۱۳,۴۶	۰,۰۰۴		
		درصد	۴۰	۴۳	۱۰	۷	۰	۱۰۰					
۳	منافع مهم	فراوانی	۱۷	۱۲	۱	۰	۰	۳۰	۴,۵۳	۱۳,۴	۰,۰۰۱		
		درصد	۵۷	۴۰	۳	۰	۰	۱۰۰					
۴	منافع حاشیه‌ای	درصد	۱۳	۱۵	۲	۰	۰	۳۰	۴,۳۷	۹,۸	۰,۰۰۴		
		فراوانی	۴۳	۵۰	۷	۰	۰	۱۰۰					

۸۷ درصد (۵۰٪ خیلی زیاد و ۳۷٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که تهدیدکننده می‌تواند منافع حیاتی ج.ا.ایران را در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) را با خطر مواجه می‌سازد.

۸۳ درصد (۴۳٪ خیلی زیاد و ۴۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند تهدیدکننده می‌تواند منافع حساس ج.ا.ایران را در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) را با خطر مواجه سازد.

۹۷ درصد (۵۷٪ خیلی زیاد و ۴۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند تهدیدکننده می‌تواند منافع مهم ج.ا.ایران را در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) را با خطر مواجه سازد.

۹۳ درصد (۴۳٪ خیلی زیاد و ۵۲٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند تهدیدکننده می‌تواند منافع حاشیه‌ای ج.ا.ایران را در شرایط کنونی و آینده میان مدت (۳ تا ۵ سال آینده) را با خطر مواجه سازد.

جدول (۵) توزیع فراوانی سنجش عامل عمق

ردیف	عامل دامنه	فراوانی / درصد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	کل	میانگین وزنی	مشاهده شده	مقدار کای دو	معنی داری سطح
۱	گروه‌های تروریستی تکفیری	فراوانی	فراوانی	۱۵	۱۳	۲	۰	۳۰	۴,۴۳	۹,۸	۰,۰۰۴	
		درصد	درصد	۵۰	۴۳	۷	۰	۱۰۰				
۲	جمهوری اسلامی ایران	فراوانی	فراوانی	۱۱	۱۴	۵	۰	۳۰	۴,۲۰	۴,۲	۰,۰۰۴	
		درصد	درصد	۳۶	۴۷	۱۷	۰	۱۰۰				

۹۳ درصد (۵۰٪ خیلی زیاد و ۴۳٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری از بازیگران حامی فراوانی برخوردار می‌باشند.

۸۳ درصد (۳۶٪ خیلی زیاد و ۴۷٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که جمهوری اسلامی ایران از بازیگران حامی فراوانی در مقابله با گروه‌های تروریستی تکفیری برخوردار می‌باشند.

جدول (۶) توزیع فراوانی سنجش عامل دامنه

ردیف	عامل زمان	فراوانی / درصد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	کل	میانگین وزنی	مشاهده شده	مقدار کای دو	معنی داری سطح
۱	فرآیند تشکیل تدریجی	فراوانی	۱۴	۱۳	۳	۰	۰	۳۰	۴,۳۷	۷,۴	۰,۰۰۲	
		درصد	۴۷	۴۳	۱۰	۰	۰	۱۰۰				
۲	فرآیند قابل پیش‌بینی	فراوانی	۱۴	۱۳	۳	۰	۰	۳۰	۴,۳۷	۷,۴	۰,۰۰۲	
		درصد	۴۷	۴۳	۱۰	۰	۰	۱۰۰				
۳	فرآیند جهشی و یکباره	فراوانی	۱۲	۱۲	۳	۱	۲	۳۰	۴,۰۳	۲۰,۳۳	۰,۰۰۰	
		درصد	۴۰	۴۰	۱۰	۳	۷	۱۰۰				

۹۰ درصد (۴۷٪ خیلی زیاد و ۴۳٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که فرآیند تشکیل و تکوین گروه‌های تروریستی تکفیری به صورت تدریجی می‌باشد.

۹۰ درصد (۴۷٪ خیلی زیاد و ۴۳٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که فرآیند تشکیل و تکوین گروه‌های تروریستی تکفیری به صورت قابل پیش‌بینی می‌باشد.

۸۰ درصد (۴۰٪ خیلی زیاد و ۴۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که فرآیند تشکیل و تکوین گروه‌های تروریستی تکفیری به صورت جهشی و به یکباره می‌باشد.

جدول (۷) توزیع فراوانی سنجش عامل زمان

ردیف	عامل مکان	فراوانی / درصد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	کل	میانگین وزنی	مشاهده شده	مقدار کای دو	معنی داری	سطح
۱	اثرگذاری در جهان اسلام	فراوانی	۱۴	۱۳	۳	۰	۰	۳۰	۴,۳۷	۷,۴	۰,۰۰۲		
		درصد	۴۷	۴۳	۱۰	۰	۰	۱۰۰					

۹۰ درصد (۴۷٪ خیلی زیاد و ۴۳٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که اثرگذاری گروه‌های تروریستی تکفیری بیشتر در جهان اسلام می‌باشد.

جدول (۸) توزیع فراوانی سنجش عامل مکان

ردیف	عامل موقعیت	فراوانی / درصد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	کل	میانگین وزنی	مشاهده شده	مقدار کای دو	معنی داری	سطح
۱	اتفاق نظر در خصوص اهداف و اصول	فراوانی	۱۳	۱۱	۳	۳	۰	۳۰	۴,۱۳	۱۱,۰۶	۰,۰۰۱		
		درصد	۴۳	۳۷	۱۰	۱۰	۰	۱۰۰					
۲	اختلاف نظر در خصوص روش‌های مبارزه	فراوانی	۱۲	۱۰	۴	۴	۰	۳۰	۴	۶,۸	۰,۰۰۴		
		درصد	۴۰	۳۴	۱۳	۱۳	۰	۱۰۰					
۳	پراکنش جغرافیایی تهدید	فراوانی	۹	۹	۶	۶	۰	۳۰	۳,۷	۱,۲	۰,۰۰۴		
		درصد	۳۰	۳۰	۲۰	۲۰	۰	۱۰۰					
۴	اجرای عملیات روانی در فضای مجازی	فراوانی	۱۵	۱۳	۱	۱	۰	۳۰	۴,۴	۲۲,۸	۰,۰۰۰		
		درصد	۵۰	۴۲	۴	۴	۰	۱۰۰					
۵	جذب نیرو از داخل کشورمان برای جمع‌آوری اطلاعات	فراوانی	۱۲	۱۴	۲	۲	۰	۳۰	۴,۲	۱۶,۴	۰,۰۰۰۱		
		درصد	۴۰	۴۶	۷	۷	۰	۱۰۰					
۶	جذب نیرو از داخل کشورمان برای اقدامات عملیاتی	فراوانی	۱۱	۹	۵	۵	۰	۳۰	۳,۸۷	۳,۶	۰,۰۰۰۳		
		درصد	۳۶	۳۰	۱۷	۱۷	۰	۱۰۰					

۸۰ درصد (۴۳٪ خیلی زیاد و ۳۷٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری در خصوص اهداف و اصول اتفاق نظر دارند.
 ۷۳ درصد (۴۰٪ خیلی زیاد و ۳۴٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری در خصوص

روش‌های مبارزه با هم اختلاف نظر دارند. ۶۰ درصد (۳۰٪ خیلی زیاد و ۳۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری از پراکنش جغرافیایی زیادی برخوردار می‌باشند. ۹۲ درصد (۵۰٪ خیلی زیاد و ۴۲٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری از عملیات روانی در فضای مجازی به‌منظور مرعوب‌سازی رزمندگان خودی و تأثیرگذاری بر روحیه سلحشوری آنان استفاده می‌کنند. ۸۶ درصد (۴۰٪ خیلی زیاد و ۴۶٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری از نیروی داخل برای جمع‌آوری اطلاعات و اقدامات اطلاعاتی استفاده می‌کنند. ۶۶ درصد (۳۶٪ خیلی زیاد و ۳۰٪ زیاد) از حجم نمونه عنوان داشتند که گروه‌های تروریستی تکفیری از نیروی داخل برای اقدامات عملیاتی و تروریستی استفاده می‌کنند.

جدول (۹) توزیع فراوانی سنجش عامل موقعیت

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

الف- نتیجه‌گیری

منطقه غرب آسیا در چند سال اخیر و به‌ویژه پس از حوادث ۱۱ سپتامبر آستان حوادث زیادی بوده است و کشورها در سطح منطقه با بین‌الملل به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم با تهدیدات، چالش‌ها و ناامنی‌هایی مواجه بوده‌اند که اثرات این تهدیدات و آسیب‌ها تا سال‌های متمادی در حافظه تاریخی ملت‌ها باقی خواهد ماند. یکی از این چالش‌ها که ناامنی‌های مختلفی را در کلیه ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی و ... برای این منطقه به‌ارمغان آورده است، ظهور و بروز دوباره تفکرات تکفیری و سلفی و به دنبال آن ظهور و بروز گروه‌های تروریستی تکفیری مانند داعش بوده است. فعالیت جریان‌های گروه‌های تروریستی تکفیری (داعش) وابسته به شرایط داخلی و خارجی حاکم بر منطقه غرب آسیا و به‌خصوص عراق و سوریه است. تضعیف و پایان این گروه در میدان عمل به‌منزله پایان اندیشه و حامیان آن نبوده و نخواهد بود. متفکرین بسیاری اعتقاد دارند تا زمانی که اوضاع سیاسی و اقتصادی کشورهای غرب آسیا به ثبات نرسد و دولت‌ها از یک استحکام منطقی و پیوند عمیق با مردم خود برخوردار نباشند، این گروه‌ها از نقطه‌ضعف آن‌ها استفاده کرده و امکان ظهور و بروز مجدد آن‌ها وجود خواهد داشت.

باید توجه داشت رواج تفکرات تکفیری این طیف می‌تواند در نگاه اول امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان همسایه تأثیرگذار و تأثیرپذیر از عراق با چالش‌های ناشی از بحران ناامنی در عراق همراه سازد؛ از همین روی، شایسته است نظام جمهوری اسلامی ایران با آینده‌نگری

لازم و شناخت و توجه به تهدیدات این گروه تروریستی از نفوذ آن جلوگیری نماید و با بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های خود با آن مقابله کند. این تحقیق در زمره تحقیقات گذشته‌نگر (به‌واسطه واکاوی و بررسی مختصر گروه تروریستی تکفیری داعش و برخی از ویژگی‌های آن) و آینده‌نگر (به‌واسطه سنجش تهدیدهای احتمالی آینده این گروه علیه جمهوری اسلامی ایران) بوده و با عنایت به این‌که این پژوهش در راستای پاسخگویی به سؤال اصلی آن‌که اشعار می‌دارد «نظر به عرصه‌ها، ویژگی، مکان و زمان تهدید، باز احیاء و تغییرات در گروه‌های تروریستی تکفیری، تهدیدات احتمالی این گروه‌ها علیه ج.ا.ایران در آینده چگونه خواهد بود؟» انجام گردیده است، نتایج حاکی از آن نشان می‌دهد تهدیدکننده (گروه‌های تروریستی تکفیری) از لحاظ توانمندی قوی و تهدیدشونده (جمهوری اسلامی ایران) نیز قوی است. این تهدیدکننده خطرات بیشتری را برای منافع مهم و حاشیه‌ای جمهوری اسلامی ایران در پی داشته و تعداد بازیگران حامی گروه‌های تروریستی تکفیری نیز زیاد است. فرآیند شکل‌گیری و تکوین این تهدیدات به‌صورت قابل پیش‌بینی و تدریجی است. از لحاظ مکانی تهدیدکننده در داخل جهان اسلام استقرار داشته و در خصوص اهداف و روش‌های اعمال اتفاق نظر؛ اما، در رابطه با روش‌های مبارزه باهم اختلاف نظر دارند و اجرای عملیات روانی در فضای مجازی به‌منظور مرعوبسازی رزمندگان خودی و تأثیرگذاری بر روحیه سلحشوری را در دستور کار خود دارند. توانایی تهدیدکننده برای جذب نیرو در برخی از مناطق داخل کشورمان جهت جمع‌آوری اطلاعات و اقدامات عملیاتی و تروریستی نیز زیاد می‌باشد. روند رو به رشد تهدیدات گروه‌های تروریستی تکفیری، بعد از فروپاشی، اقتضاء می‌کند که زدودن بسترهای واگرایی و تقویت زمینه‌های همگرایی بین اهل سنت با حاکمیت به‌طور جد در دستور کار نظام سیاسی قرار گیرد، در این صورت موفقیت گروه‌های تروریستی تکفیری در عضوگیری از داخل، در حد قابل‌توجهی کاسته خواهد شد.

ب- پیشنهادها

۱. طرح جامع مقابله با داعش از طریق ستاد کل نیروهای مسلح تدوین و به نیروها ابلاغ گردد.
۲. سازمان‌های نظامی دفاعی کشور طراحی و تدوین راهبردهای بلندمدت و کوتاه‌مدت در خصوص رصد و پایش مداوم فعالیت‌های دفاعی، امنیتی جریان تکفیری در کشورهای اسلامی را در دستور کار خود قرار دهند.

۳. سازمان‌های نظامی دفاع با همکاری نهادهای ذی‌ربط، نسبت به مردم پایه کردن مبارزه و مقابله با گروه‌های تروریستی تکفیری اقدام نماید (لازم است که ایران الگوهای تشکیل بسیج را به متحدین خود و گروه‌های فعال همسو با خود در منطقه آموزش دهد).

۴. کمیته فرهنگی - تبلیغاتی برای مقابله با عملیات روانی گروه‌های تروریستی تکفیری و تقویت روحیه نیروهای خودی توسط نهادهای مرتبط تشکیل و ضمن رصد فضای مجازی، وظیفه سیاست‌گذاری، تهیه محتوا و ... را در فضای مجازی و در سطح افکار عمومی بر عهده داشته باشند.

۵. از بعد اجتماعی فرهنگی مهم‌ترین آسیب‌پذیری جمهوری اسلامی ایران در برابر داعش ضعف، سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی به‌ویژه در جنوب شرق است. پیشنهاد می‌شود تسهیلات اقتصادی مناسب به سرمایه‌گذاران داخلی و بین‌المللی برای حضور در مناطق مرزی و مورد تهدید داده شود تا ضمن رونق اقتصادی منطقه و کاهش بیکاری، محرومیت افراد را به سمت انحرافات فکری سوق ندهد. کاهش بیکاری رونق اقتصادی و کمک به معیشت مردم این مناطق می‌تواند احساس امنیت پایدار را به ساکنان مرزی القاء نماید.

فهرست منابع:

الف) منابع فارسی

- ۱- احدی، محمد، مرادیان، محسن، (۱۳۹۵)، سنجش و ارزیابی تهدیدهای کشورهای منطقه علیه ج.ا.ایران با استفاده از الگوی مرکز مطالعات راهبردی آجا برای ارزیابی تهدیدها، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال چهاردهم، شماره ۵۶، زمستان.
- ۲- افتخاری، اصغر، (۱۳۸۱)، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۳- افتخاری، اصغر، (۱۳۸۷)، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۴- دانش آشتیانی، محمدباقر. (۱۳۸۶)، راهبرد ملی، ماهنامه نگرش راهبردی، سال هشتم، شماره ۸۳ و ۸۴.
- ۵- سام دلیری، کاظم و داوند، محمد، (۱۳۹۹)، الگوهای رفتاری گروه تکفیری تروریستی داعش در حوزه -دفاعی امنیتی ج.ا.ایران تا ۱۴۰۴، فصلنامه امنیت ملی، سال دهم، شماره ۳۶، تابستان، صص ۴۰۸-۳۷۷.
- ۶- سیفی، عبدالمجید و پور حسن، ناصر، (۱۳۹۷)، داعش و پدیداری موازنه تهدید در روابط ایران و عراق. فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۱۱، بهار، صص ۶۳-۳۷.
- ۷- شریعتی، شهروز و وکیلی، بهنام و قربانی شیخ‌نشین، ارسلان، (۱۳۹۹)، نشانگان پیدایش موج پنجم تروریسم بین‌المللی در غرب آسیا، فصلنامه علمی امنیت ملی، سال دهم، شماره ۳۸، تابستان ۹۹، صص ۳۴-۷.
- ۸- کرمی، رضا، (۱۳۹۰)، براندازی و ضد براندازی با تأکید بر براندازی نرم، تهران: پژوهشکده فارابی.
- ۹- کرمی، رضا، (۱۳۹۳). داعش، بحران عراق و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، ماهنامه تخصصی برآورد، سال دوم شماره ۱۵، خردادماه، تهران: پژوهشکده قلم.
- ۱۰- کرمی، رضا، (۱۳۹۵)، داعش حقیقی و حقیقت داعش، استعداد نظامی داعش و آسیب‌پذیری‌های راهبردی آن، تهران: پژوهشکده علمی کاربردی فارابی.
- ۱۱- کرمی، رضا. (۱۳۹۶)، ارزیابی و سنجش تهدیدات داعش علیه جمهوری اسلامی ایران در دو

- مقطع قبل و بعد از فروپاشی، تهران: دانشگاه علی دفاع ملی، پژوهشکده امنیت.
- ۱۲- گروه محققین، (۱۳۹۵)، رساله مطالعه گروهی با عنوان «راهبردهای مقابله با خطر جریان‌های تکفیری برای امنیت جهان اسلام»، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۱۳- گروه محققین، (۱۳۹۴)، رساله مطالعه گروهی با عنوان «بررسی تهدیدهای گروه تروریستی داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهکارهای پیشگیری و مقابله با آن»، رساله مطالعه گروهی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۱۴- عزیزاده موسوی، سید مهدی، (۱۳۹۳)، سلفی‌گری و وهابیت؛ تبارشناسی، قم: آوای منجی
- ۱۵- مهدوی، رحمت، (۱۳۹۳)، رهبران فکری جنبش سلفی‌گری، ماهنامه بصائر، تهران: ساعس ارتش.
- ۱۶- نائینی، علی‌محمد، (۱۳۸۸)، ابعاد تهدید نرم در استراتژی امنیت ملی آمریکا، فصلنامه مطالعات عملیات روانی، شماره ۲۱، صص ۶۰-۲۴.
- ۱۷- نوذری، فضل‌الله، (۱۳۹۱)، تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

ب) منابع لاتین

- 18- Buzan, B. Waever, O. & Wilde, J.D. (1998). Security: a new framework for analysis. London: Rienner Publications.
- 19- Schmid, A. P. & Crelinsten, R. D. (1998). Western responses to terrorism. US: Frank Cass.
- 20- Webster, M. (2012). Webster's New Third International unabridged dictionary. Washington.
- 21- Longman, P. (2011). Longman Dictionary of Contemporary English: For Advanced Learners, Single-user Version. New York: Pearson College Division.
- 22- Zelin, A. Y. & Smyth, P. (2011). The vocabulary of sectarianism. Foreign Policy(2)1, Retrieved 19 September 2011.

پ) منابع اینترنتی

۲۳- سایت رسمی خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹/۱۱/۲۴

۲۴- سایت رسمی خبرگزاری خبرگزاری دانشجویان ایسنا، مورخه ۱۴۰۰/۴/۲۱